

Cumhuriyet'ten Günümüze Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaşlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi

Doç. Dr. Fatıma Betül DEMİR

Bartın Üniversitesi, Eğitimi Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Bartın / Türkiye,
bdemir@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3573-6160

Doç. Dr. İbrahim DEMİRBAŞ*

Kastamonu Üniversitesi, Eğitimi Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Kastamonu / Türkiye,
idemirbas28@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8692-1059

Öz

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında (SBDÖP) belirli zamanlarda çağın şartlarına göre çeşitli düzenleme ve güncellemeler yapılmaktadır. Bu araştırma, Türkiye'de uygulanmış/uygulanmakta olan SBDÖP'de yer alan vatandaşlık konularının genel amaç, kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci açısından karşılaştırmalı olarak analizini ortaya koymaktadır. Araştırmada, çalışmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 1968, 1998, 2005 ve 2018 SBDÖP oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler betimsel analizi ile çözümlenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda, programların ulusal vatandaşlık anlayışından küresel vatandaş anlayışına geçildiği, kişi hak ve özgürlüklerine saygılı, evrensel değerleri içselleştirmiş etkin vatandaşlar yetiştirme yaklaşımında olduğu tespit edilmiştir. Farklı öğretim programlarının vatandaşlık eğitimi bağlamında incelenebileceği önerilerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim; Sosyal bilgiler; Öğretim programı; İçerik; Vatandaşlık.

*Sorumlu Yazar. Tel: +90 366 280 1501 | Araştırma Makalesi.

Makale Tarihi Bilgisi. Gönderim: 23.03.2023, Kabul: 08.05.2023, Basım: Aralık, 2024

Investigation of Social Studies Curriculum from The Republic to the Present in the Context of Citizenship Education

Abstract

Various arrangements and updates are made in the Social Studies Course Curriculum (SSCC) at certain times according to the conditions of the age. This research reveals the comparative analysis of the citizenship issues in the SSCC implemented/ being implemented in Turkey in terms of general purpose, attainment, content and learning-teaching process. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in accordance with the purpose of the study. The data source of the research consists of 1968, 1998, 2005 and 2018 SSCC prepared by the Ministry of National Education. The data obtained in the research were analyzed by descriptive analysis. As a result of the evaluation, it has been determined that the programs have moved from the understanding of national citizenship to the understanding of global citizen, and have an approach to raising active citizens who respect individual rights and freedoms and internalize universal values. It can be suggested that different curricula can be examined in the context of citizenship education.

Keywords: Education; Social studies; Education program; Contents; Citizenship.

Extended Summary

Purpose

While the citizen is defined as a full and equal member of a state, citizenship is the state of individuals as a member of a political structure, having a legal status with the rights, duties and responsibilities that the state gives to the individual. Citizenship status, on the other hand, requires responsibilities and duties to be fulfilled, such as paying taxes, serving in the army, obeying the law, being dependent on the state (Çolak, 2015; Güven, 2011; Patrick, 1999). With the inclusion of the concepts of citizen and citizenship in the education system, citizenship education comes to the fore at the point of raising effective and qualified citizens. Citizenship education takes place in both formal and informal education (Akdağ and Taşkaya, 2015). In this context, it is aimed to raise citizens who are beneficial to their country and the world with citizenship education (Kan, 2009). Therefore, it is possible to find the answer

to the question of what kind of citizen you want to raise in the applied curriculum (Ünal and Ünal, 2010). SSCCs in the education system play an important role in the realization of the aforementioned objectives. In this context, it is important how citizenship issues are included in SSCCs.

This research reveals the comparative analysis of the citizenship issues in the SSCC implemented/ being implemented in Turkey in terms of general purpose, attainment, content, and learning-teaching process. Within the framework of this purpose, answers to the following research questions are sought:

1. How is the subject of citizenship included in the general objectives of SSCCs?
2. How is the citizenship issue included in the acquisitions of SSCCs?
3. How is the subject of citizenship included in the explanations/vision/educational approach, skills and values section of the SSCCs?
4. How is the subject of citizenship included in the learning-teaching process of SSCCs?

Method

In the research, document analysis, one of the qualitative research methods, was preferred. Document analysis is the analysis of written and visual materials containing information about the phenomenon or events that are intended to be investigated. In the research, first of all, literature review was made and studies on citizenship education and SSCC were examined. Then, the 1968, 1998, 2005 and 2018 SSCC, which were examined in the research and published by the Ministry of National Education, Education and Training Institution Presidency, were determined as the data source. The determined data sources were accessed and examined from the official websites of the National Library and the Ministry of National Education, Board of Education and Discipline. In the analysis of the data obtained in the research, it was analyzed with the help of descriptive analysis. In this context, the data obtained from the programs examined in the research were tried to be emphasized by comparing the general purpose, achievement, explanations/vision/educational approach, skills and values, learning-teaching processes in the context of citizenship. In order to ensure the validity of the research, a research report was written by describing the research process and the data collected. In the research, data coding was done by a field expert in order to ensure the reliability of data analysis with researcher diversity. The reliability formula of Miles and

Huberman (1994) for qualitative data analysis was calculated as “[Reliability=Consensus/(Consensus+Disagreement)x100]” and 96% agreement was determined.

Results, Discussion, Conclusion

In the 1968 Program, it is aimed to raise citizens who believe that it is a national, democratic and social country based on human rights (Akdağ and Kaymakçı, 2011). In the 1998 Program, it is aimed to raise nationalist, patriotic, respectful and law-abiding citizens. 17 general objectives without any title in the 2005 Program; Likewise, the 2018 Program includes 18 special objectives. It has been observed that there has been a transition from the national citizenship approach to the global citizenship approach in the general objectives of the curricula since 1968 (Akpınar and Kaymakçı, 2012).

Regarding the citizenship education approaches of the examined programs, according to the conditions of the day in the 1968 and 1998 Programs, the idea of raising the citizen profile of the 21st century took place with the 2005 Program, moving away from the idea of raising a good citizen profile and an excellent human being. In this context, the 2005 Program aims to raise students as individuals who produce and use knowledge, and to develop skills and values through their experiences, in the light of contemporary developments (Gültekin et al., 2013)

The preparation of the 1998 and 1968 programs based on citizenship in their general objectives is reinforced by including citizenship issues in the specific objectives/benefits of the course. With the adoption of the constructivist approach in the 2005 curriculum, acquisition sentences are included based on cognitive, affective and behavioral characteristics.

In the 1968 and 1998 programs, it is possible to apply the information given in the processing of citizenship-related issues, to develop emotionally and to become stronger. The subjects in the 2005 and 2018 programs are handled in a multi-faceted manner with an interdisciplinary approach. In the learning-teaching process for the implementation of citizenship issues in the 2018 program, new situations and some problems related to citizenship rights and responsibilities are addressed.

Giriş

Kavramlar, bireylerin davranışlarında bireyin yaşantısı ile bilinçli olarak istenen değişimlerin meydana getirilmesinde önem taşımaktadır (Doğru,

2021; 2022). Nitekim vatandaşlık kavramı, birden fazla anlam, boyut ve soyutluk içermekle birlikte bu kavramın kökeni yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Boineau'ya göre vatandaşlık, İlk Çağ Yunan döneminden itibaren şehir devletleri anlamına gelen “cite” veya “city” kelimelerinden türetilmiştir. Bu kelimelere aidiyet anlamı ise “citizen” veya “citoyen” kelimeleri ile kazandırılmıştır (1998'den akt.; Durmuş ve Hayır-Kanat, 2020). Vatandaş, kendisine atfedilen aidiyet duygusu ile bir kimlik içerisinde anlamlı hâle gelmektedir (Kırdaş ve Ulukaya-Öteleş, 2021). Aidiyet statüsü verilen vatandaş kavramı, bir devletin tam ve eşit üyesi olarak tanımlanırken, vatandaşlık ise bireylerin siyasi bir yapının üyesi olarak, devletin bireye verdiği haklar, yüklediği görevler ve sorumluluklar ile hukuki bir statüye sahip olma durumudur. Sahip olunan vatandaşlık statüsü vergi ödemek, orduda görev yapmak, yasalara uymak, devlete bağlı olmak gibi yerine getirilmesi gereken sorumlulukları ve görevleri gerektirmektedir (Çolak, 2015; Güven, 2011; Patrick, 1999). Diğer bir deyişle vatandaşlığın, siyasal, sosyal ve ekonomi gibi unsurlar temelinde bireyin devlete, devletin de bireye yönelik görev ve sorumluluklarının olduğu söylenebilir.

Vatandaş ve vatandaşlık kavramları eğitim sisteminde yer alarak etkin ve nitelikli vatandaş yetiştirme noktasında vatandaşlık eğitimi öne çıkmaktadır (Akdağ ve Taşkaya, 2015). Vatandaşlık eğitimi ile bireylerin ülkesine ve dünyaya faydalı olan vatandaşların yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Kan, 2009). Böylece öğrenciler vatandaşlığın ne anlama geldiği; nasıl kazanıldığı veya kaybedildiği, vatandaşların hangi haklarının olduğu, hangi sorumlulukları ve görevleri yerine gerektirdiği hakkında bilgi sahibi olmaktadır (Patrick, 1999). Ayrıca kişinin bireyselliği korunurken, toplumla bütünleştiği, toplumun ve dünyanın gelişmesini sağlayan, sorumluluk sahibi bir “yurttaş” yetiştirilmektedir (Doğanay, Çuhadar ve Sarı, 2007). Bu noktadan hareketle vatandaşlık eğitimi, her ülkenin vatandaşlık kavramına verdiği anlam sosyokültürel yapısı bakımından değişmektedir (Ersoy, 2007). Nitekim ülkelerin değerlerini ifade etme biçimleri, vatandaşlık eğitimi tanımında ve yaklaşımında belirgin bir etkiye sahiptir (Kerr, 1999). Dolayısıyla nasıl bir vatandaş yetiştirmek istediğiniz sorusunun cevabını, uygulanan öğretim programlarında bulmak mümkündür (Ünal ve Ünal, 2010). Öğretim programlarının, eğitim sürecinin tasarımında belli bir ahenk içerisinde sürdürülmesinde, istenilen hedeflere ulaşılmasında önemli rolü bulunmaktadır. Öğretim programları uygulanacak eğitim sürecinin çerçevesini ve ulaşılması gereken bir hedefi belirtmekte ve gerekli tanımlamalara yer vermektedir.

Türkiye’de vatandaşlık eğitiminin, öğretim programlarında yerini alma girişimi 1900’lü yıllara dayandığı söylenebilir. İlköğretim programlarında 1926, 1930, 1932, 1936, 1948, 1962, 1968, 1989, 1993, 1998, 2005 yıllarında vatandaşlık eğitimine ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Kesten ve Özdemir, 2010). 2018 yılında ise tüm öğretim programlarında birtakım düzenlemeler gerçekleştirilerek, vatandaşlık eğitimine ilişkin değişiklikler uygulamaya konulmuştur.

1968 yılına kadar vatandaşlık eğitimi “Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi, Toplum ve Ülke İncelemeleri, Hayat Bilgisi” gibi çeşitli derslerle verilmekteydi. 1968 yılında ise, iyi ve nitelikli vatandaş yetiştirmek amacıyla ilkokulun 4. ve 5. sınıflarında “Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi” dersleri birleştirilmiş ve “Sosyal Bilgiler” ismiyle okutulmuştur (Aykaç, 2007; Bilgili, 2016). Sosyal bilgiler dersi 1968 yılı itibariyle öncelikle vatandaşlık eğitiminde mihver bir ders olarak yer almıştır (Kara, Topkaya ve Şimşek, 2012). Bu ders bağlamında insan haklarına dayalı, ulusal, demokratik, sosyal bir ülke olduğuna inan bir vatandaş yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Akdağ ve Kaymakçı, 2011). Ayrıca hayat bilgisi dersinde (1, 2. ve 3. sınıf) güncellemelere gidilerek yurttaşlık görevleri ve sorumluluklarının benimsenmesi amaçlanmıştır (Şahin, 2009).

1985 yılında alınan kararla sosyal bilgiler dersi yürürlükten kaldırılarak ortaokullarda “Milli Tarih” ve Milli Coğrafya” adıyla ayrı dersler olarak, 1992 yılında ise “Vatandaşlık Bilgisi” dersi okutulmaya başlanmıştır (Bilgili, 2016; Kaymakçı, 2009). 1997’de 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime geçilerek ilköğretim programlarında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri önceki programda ayrı bir şekilde okutulan dersler birleştirilerek “Sosyal Bilgiler” adıyla (4, 5, 6. ve 7. sınıf) yürürlüğe konulmuştur. Bir diğer değişiklik ise, 7. ve 8. sınıflarda okutulmak amacıyla “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi” eklemiştir. 1998 ve 2004 yıllarında uygulamaya konulan programda sosyal bilgiler dersinin adı ve programlardaki önemi değişmemiştir (Kaymakçı, 2009; Tay, 2010).

2005 yılında yapılandırmacı yaklaşımı ile öğretim programlarında yenilikler yaşanmıştır. Buna göre, sosyal bilgiler dersinde, misyon, dersin eğitimsel amaçları, öğretim anlayışı ve ölçme-değerlendirme gibi unsurlarda değişiklikler yapılmıştır (Dinç ve Doğan, 2010). Programda yer verilen “Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler” kapsamında, toplumun devamını sağla-

mak için değerlere inanmayı ve onlara bağlı kalarak etkin vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmaktadır (Yalçın, 2016). 21. yüzyıl vatandaşının yetiştirilmesinde önemli bir yeri olan sosyal bilgiler dersi, demokratik bir Türk vatandaşı olarak haklarını bilen ve kullanan, problemler karşısında etkili çözüm yolları üreten, sorumluluklarını yerine getiren bireylerin yetiştirilmesinde rol oynamaktadır. Ayrıca ders kapsamında bireylere millî kimlikleri merkezde olmak üzere evrensel değerler benimsetilmektedir (Akdağ, 2009; Ambarlı, 2010; Özalp ve Akpınar, 2021; Özalp ve Kaymakçı, 2019).

2010 yılında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” adıyla ortaokul 8. sınıf düzeyinde okutulmaya başlanmıştır. Bu derste demokratik yurttaş, bilinçli birey yetiştirme amaçlanmıştır. 2015 yılında ise, “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” ismiyle ilkököl 4. sınıf düzeyinde okutulmuştur (Oğuz-Haçat, Önlen, Tatan ve Demir, 2018). 1998’den 2015’e kadar farklı isimlerle okutulan bu derslerde bilgiye dayalı, yerel vatandaş yetiştirmek yerine çok kültürlü, farklılıklara saygılı ve etkin dünya vatandaşı yetiştirilmesi planlanmıştır (Elkatmış, 2013).

2018 yılında Türkiye’de uygulanan son öğretim programlarında vizyon, hedef, beceri, amaç, kazanım gibi birtakım boyutlarda değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca programa “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi” olarak ifade edilen sekiz anahtar yetkinlik eklenmiştir. Bu yetkinliklerden “Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler” vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilişkili olduğu belirtilebilir. Bu yetkinlik kapsamında çokkültürlülüğün benimsenmesi, bireylerin sosyal hayatlarında aktif olması, başta problem çözme becerisi olmak üzere çeşitli becerilerle donatılması vurgulanmaktadır (MEB, 2018).

Türk eğitim sisteminde vatandaşlık eğitimi yaklaşımı benimsetilerek okutulan dersler 4. sınıfta “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi” ve 1, 2. ve 3. sınıflarda “Hayat Bilgisi Dersi”dir. Ayrıca 4, 5, 6. ve 7. sınıflarda okutulan “Sosyal Bilgiler Dersi” vatandaşlık eğitiminin verildiği önemli derslerden biri olduğu söylenebilir (Şiraz ve Bay, 2020; Tahiroğlu ve Özalp, 2021). Özellikle sosyal bilgilerin vatandaşlık yeterliliklerini kazandırması ve bütüncül disiplinler arası bir alan olması, bu dersi diğer derslerden farklı kılmaktadır (Aslan, 2008). Diğer bir söylemle 2018 SBDÖP, bugünün vatandaşını yetiştirmekten ziyade geleceğin vatandaşını yetiştirmek suretiyle etkin vatandaş yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Patrick, 2003). Demokratik sürece aktif olarak katılmayı amaçlayan vatandaşlık anlayışına sahip sosyal bilgiler dersi,

öğrencinin evrensel değerleri benimsemesine, bu değerleri yaşantı hâline getirmesine ve toplumsallaşmasına da katkı sağlamaktadır. Çünkü sosyal bilgiler, tarih, coğrafya, vatandaşlık, sosyoloji, ekonomi, felsefe gibi disiplinleri barındırması sayesinde olay ve olgulara çoklu bir bakış açısı benimsenerek bireyleri hayata hazırlamaktadır (Doğanay, 2008; Gökdemir, 2013; Kan, 2009; Rapoport, 2009). Ayrıca sosyal bilgiler dersi kapsamında vatandaşlık eğitiminde kanunları, görev ve sorumluluklarını bilen, küresel değerleri ön planda tutan bireylerin yetirilmesi amaçlanmaktadır.

SBDÖP'nin gelişim serüveninden ve nihai amacından yola çıkıldığında nitelikli insan yetiştirilmesinin ihtimallere bırakılmaması gerekmektedir. Sözü edilen amaçların gerçekleştirilmesinde eğitim sisteminde yer alan SBDÖP'ler önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda SBDÖP'lerde vatandaşlık konularının nasıl yer aldığı önem arz etmektedir.

SBDÖP'nin vatandaşlık konusu bağlamında değerlendirilmesine ilişkin çalışmaların vatandaşlık eğitimi (Akdağ ve Taşkaya, 2015; Aslan, 2008; Civek, 2008; Durmuş ve Hayır-Kanat, 2020; Güven, 2011; Şiraz ve Bay, 2020), küresel vatandaşlık eğitimi (Çolak, 2015; Kan, 2009), aktif vatandaşlık eğitimi (Kara, Topkaya ve Şimşek, 2012), dijital vatandaşlık eğitimi (Turan ve Karasu-Avcı, 2018), vatandaşlık değerleri (Sarıcan, 2006) üzerine yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, SBDÖP'de yer alan vatandaşlık eğitiminin kapsamlı bir değerlendirmesinin ele alınmadığı ve bu nedenle cumhuriyetten günümüze SBDÖP'lerde vatandaşlık eğitiminin yeri ile ilgili bir çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Araştırmanın SBDÖP'lerde vatandaşlık eğitimine ilişkin genel perspektifte değerlendirilmesi ve bilimsel olarak tespit edilmesinin hem alandaki eksikliğin giderilmesi hem de ileride yapılacak olan çalışmalara kaynak niteliğinde olması açısından rehber olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında vatandaşlık konularının yerini tespit etmektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

1. SBDÖP'lerin genel amaçlarında vatandaşlık eğitimine nasıl yer verilmiştir?
2. SBDÖP'lerin kazanımlarında vatandaşlık eğitimine nasıl yer verilmiştir?
3. SBDÖP'lerin açıklamalar/vizyon/eğitim yaklaşımı, beceriler ve değerler kısmında vatandaşlık eğitimine nasıl yer verilmiştir?

4. SBDÖP'lerin öğrenme-öğretme sürecinde vatandaşlık eğitimine nasıl yer verilmiştir?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacına uygun olarak araştırmanın modeli, verilerin kaynağı, verilerin analizine, geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin süreç ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tercih edilmiştir. Doküman inceleme, araştırılması amaçlanan olgu ya da olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin analiz edilmesidir. Nitel araştırmalarda kullanılan dokümanlar, çalışmanın etkili bir şekilde kullanılmasını gerektiren önemli ve nitelikli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu yöntemin tercih edilmesinde, araştırma amacı kapsamında yazılı materyallerin analiz edilmesi ve araştırma soruları kapsamında SBDÖP'lerin vatandaşlık eğitimi bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenerek, programların eğitimlerinin tespit edilmesi etkili olmuştur. Ayrıca dokümanların geçmişi aydınlatma görevi olması bakımından araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülmektedir.

Verilerin Kaynağı

Araştırmada değerlendirilecek öğretim programlarının belirlenmesi amacıyla alanyazın taraması yapılmış olup, vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler dersi öğretim programına yönelik yapılan çalışmalar incelenmiştir. Ardından araştırmada değerlendirmeye tabii olacak veri kaynakları tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan veri kaynakları şunlardır:

- MEB. (1968). İlköğretim programı
- MEB. (1998). İlköğretim programı
- MEB. (2005a). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4-5. sınıflar öğretim programı
- MEB. (2005b). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)

Belirlenen dokümanlar (birincil kaynaklar) Milli Kütüphane ve Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının resmi internet sitelerinden erişim sağlanarak temin edilmiştir. Bu dokümanlardan 1968 ve 1998

yıllarında yayımlanan ilköğretim programlarında sosyal bilgiler dersi ile ilgili olan kısımlar değerlendirilmeye alınmıştır.

Etik Kurul izinleri tüm insan araştırmaları ve kısmen insan araştırmalarını içeren diğer tüm faaliyetler, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar olarak belirlenmiştir. Araştırmamız doküman analizi olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizini içermektedir. Çalışma, etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmada belirlenen dokümanlar betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmada tespit edilen dokümanların daha önceden belirlenen temalar doğrultusunda sistematik ve açık bir şekilde özetlemesini ve yorumlamasını sağlaması sebebiyle betimsel analiz kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Betimsel analiz basamakları temel alınarak çalışmanın analizi şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

- Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Araştırmada incelenen programlardan elde edilen verilerin analizi araştırma soruları kapsamında genel amaç, kazanım, açıklamalar/vizyon/eğitim yaklaşımı, beceriler ve değerler, öğrenme-öğretme süreçleri temalar çerçevesinde belirlenmiştir.
- Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Belirlenen öğretim programları Millî Kütüphane ve Millî Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının resmi internet sitelerinden temin edilmiştir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programları belirlenen tematik çerçeve bağlamında ayrı ayrı okunarak, incelenmiştir. Araştırmacılar tarafından ayrı yer ve zamanda öğretim programları bu temalar başlığında karşılaştırılarak, görüş birliği sağlanmıştır. Ardından elde edilen veriler dijital ortama aktarılmıştır.
- Bulguların tanımlanması: İncelenen öğretim programları belirlenen tematik çerçeve ile ilişkili olarak bulgular tanımlanmış ve tablolar şeklinde sunulmuştur. Ulaşılan veri kaynaklarından doğrudan alıntılar yapılmıştır.
- Bulguların yorumlanması: İlgili tablolar altında programların sahip oldukları unsurlar değerlendirilerek bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Araştırmanın dış geçerliğinin sağlanması amacıyla araştırma sürecine ilişkin açıklamalar ve toplanan veriler betimlenerek araştırma raporu detaylandırılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin iç geçerliğin sağlanması doğrultusunda incelenen programlardan doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırmada araştırmacı çeşitlemesi ve veri analizinin iç güvenilirliğinin sağlanması amacıyla bir alan uzmanı tarafından da veri kodlamaları yapılmıştır. Araştırmanın dış güvenilirliği ise, ulaşılan sonuçlar elde edilen veriler ile teyit edilmesi amacıyla Miles ve Huberman'ın (1994) nitel veri analizlerine yönelik güvenilirlik formülü hesaplanmıştır. Buna göre, %96 uyum yüzdesi tespit edilmiştir. Diğer %4 kod ise araştırmacılar arasında birlik sağlanarak bulgulara dâhil edilmiştir.

Bulgular

Araştırma kapsamında yer alan bulgular MEB tarafından hazırlanan 1968, 1998, 2005 ve 2018 SBDÖP vatandaşlık eğitimi kapsamında karşılaştırmalı şekilde analizi yapılarak elde edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Genel Amaçlarında Vatandaşlık Eğitiminin Yeri

Programların genel amaçları vatandaşlık eğitimi bağlamında incelendiğinde, 1968 ve 1998 programlarında vatandaşlık eğitiminin benzer şekilde yer aldığı, yerel vatandaşlık benimsenerek vatanını ve milletini seven, sahip çıkan, görev ve sorumluluklarının bilincinde, milli unsurları ön planda tutan, kanunlara uyan ve devlet otoritesini tanıyan, kanunlara uyan, devletin demokratik, laik, hukuk, sosyal özellikleri taşıdığını bilen ve görevlerini yerine getiren bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. 2005 ve 2018 programlarında ise, evrensel değerler benimsenerek hukuk kurallarının bağlayıcı olduğu, hayatını demokratik kurallara göre düzenleyen, vatanını ve milletini seven, Atatürk ilke ve inkılaplarını yaşatan, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konularda kayıtsız kalmayan, katılımın önemine inanan, etkin vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır.

1968 tarihinde güncellenen ilköğretim programı, Cumhuriyet Dönemi sürecinde yayınlanan ilköğretim programları arasında yer alan en önemli ve uzun süreli olanıdır (Keskin, 2012). Birtakım değişikliklere yer verilerek tekrar güncellenen 1998 programı yer almaktadır. 1968 ve 1998 SBDÖP'de yer verilen dersin amaçları her kademede yer alan sınıfa göre belirtilmemiştir. Sosyal bilgiler dersi birçok disiplini barındırdığı için genel amaçları da daha önce

ayrı şekilde okutulan derslerin amaçlarının birleştirilerek bütün olarak yer verildiği görülmüştür (Ambarlı, 2010). 1968 ve 1998 SBDÖP incelenerek, vatandaşlıkla ilgili amaçların dağılımı karşılaştırılarak, açıklayıcı bir şekilde Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1. 1968 ve 1998 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili Genel Amaçların Dağılımı

Genel Amaçlar	1968	1998
“Ailesine, ulusa, yurda, Türk devrimlerine ve ülkelerine bağlanır; çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir yurttaş, mükemmel bir insan olarak yetişirler,”	✓	✓
“Şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini artırır ve Türk milletinin ülkelerini gerçekleştirmek için fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar,”	✓	✓
“Her yönde görev ve sorumluluk alabilecek hâle gelir, aile bütünlüğüne bağlılık kazanır, yuvanın saadetini gerçekleştirmedeki hizmet duygularını geliştirirler,”	✓	✓
“Topluluk hâlinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, Türk bayrağına, Türk askerine ve Türk ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler,”	✓	✓
“Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutar, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü hâline getirirler,”	✓	✓
“Türk devriminin anlamını, aynı yönlerden önemini, Türkiye’nin saadet ve refahına yaptığı ve yurdun geleceğine yapacağı etkiyi kavrar; Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler,”	✓	✓
“Kanun kavramını benimser, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar,”	✓	✓
“Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişin eseri olduğunu kavrar ve bu uygarlıkta Türk milletinin hizmetini ve payını anlarlar,”	✓	✓
“Tarihte milletimize ve insanlığa hizmet etmiş olan Türk büyüklerini tanıır ve onlara karşı ilgi ve sevgi duyarlar,”	✓	✓
“Türkiye Cumhuriyeti’nin, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu, Cumhuriyet rejiminin özelliğini ve önemini kavrarlar,”	✓	✓
“İnsanların birbirine muhtaç olduklarını anlar; grup faaliyetlerine katılmanın, başkalarına yardım etmenin önemini takdir eder ve bunu uygulayabilir hâle gelirler,”	✓	✓
“Çevresindeki eski ve yeni sanat, kültür eserlerini müze ve anıtlar gibi milli değerlerimizi tanıyarak onları korumak gerektiğini öğrenirler,”	✓	✓
“Bütün çalışmalarını demokratik yaşayışın kurallarına göre düzenlemeyi öğrenirler,”	✓	✓
“Kanun ve nizamla karşı saygı duymayı ve devlet teşkilatımızı, seviyelerine göre, öğrenirler,”	✓	✓
“Beraber çalışma, sorumluluk alma, yardımlaşma ve karar verme kurallarını uygulamayı öğrenirler,”	✓	✓
“Aile, okul ve toplum hayatının dayandığı temel ilkeleri ve topluluk hâlinde yaşamının zorunluluğunu kavrarlar,”	✓	✓
“Trafik kurallarına uymayı öğrenirler.”		✓

(MEB, 1968, 1998)

1968 SBDÖP’de 28 amaç; 1998 SBDÖP’de 29 amaç yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, toplam 17 amacın doğrudan diğerleri ise dolaylı olarak vatandaşlık konusu ile ilişkilendirildiği görülmektedir. İlişkilendirilen amaçların her iki programda da aynı olduğu sadece “*Trafik kurallarına uymayı öğrenirler*” maddesinin 1998 programında yer aldığı görülmektedir. Öğretim programı içerisinde yer alan genel amaçların en fazla vatandaşlık teması ile ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca 1998 programında amaçlarda yer alan “Ulus” kelimesinin yerine “millet”; “yurt” kelimesinin yerine “vatan”; “ülkü” kelimesinin yerine “ilke”; “devrim” kelimesinin yerine “inkılap”; “nizam” kelimesinin yerine “kural” gibi kelimeler kullanılmıştır.

2005 ve 2018 programlarında yapılandırmacı anlayış benimsenmiştir. 2005 programı ile “ulusal vatandaşlık” yerine “küresel vatandaşlık” kavramına yer verilerek programın genel amaçları da bu doğrultuda yer düzenlenmiştir. 1968 ve 1998 programlarındaki gibi ayrı başlıklar altında amaçlar sıralanmamıştır. 2005 programında dersin amaçları her sınıfta yer verilirken 2018 programında “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın Özel Amaçları” başlığında sıralanmaktadır. 2005 ve 2018 SBDÖP’de vatandaşlıkla ilgili amaçların dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

2005 SBDÖP’de 17 genel amaç yer alırken 2018 SBDÖP’de 18 özel amaç yer almaktadır. Tablo 2 incelendiğinde, vatandaşlık ile ilişkilendirilen 8 amacın aynı şekilde her iki programda yer aldığı görülmektedir. Program içerisinde yer alan amaçların, incelenen diğer programlardaki gibi en fazla vatandaşlık konusu ile ilgili olduğu söylenebilir.

1968, 1998, 2005 ve 2018 SBDÖP’nin amaçları incelendiğinde, 1968 programında 4 ana başlık ve 28 amaç; 1998 programında 4 ana başlık ve 29 amaç; 2005 programında herhangi bir başlığa yer verilmeden 17 genel amaç; 2018 programında ise başlığa yer verilmeden 18 özel amaç bulunmaktadır. İncelenen programların amaçlarında ulusal vatandaş yetiştirme anlayışından küresel vatandaş yetiştirme anlayışının hedeflendiği, nicelik olarak farklılık gösterdiği, ifadelerin değiştirilerek sadeleşmeye gidildiği söylenebilir.

Tablo 2. 2005 ve 2018 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili Amaçların Dağılımı

Amaçlar	2005	2018
“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişir.”	✓	✓
“Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.”	✓	✓
“Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.”	✓	✓
“Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.”	✓	✓
“Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olur.”		✓
“Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olur.”		✓
“Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanır.”		✓
“Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.”	✓	✓
“İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.”	✓	✓
“Millî, manevi değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilir.”		✓
“İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.”	✓	✓
“Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.”	✓	
“Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanır.”	✓	✓

(MEB, 2005, 2018)

Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Özel Amaç/Kazanımlarında Vatandaşlık Eğitiminin Yeri

1968 ve 1998 SBDÖP’de davranışçı yaklaşım benimsenerek hazırlanan dersin içeriği “özel amaçlar” şeklinde ifade edilmekteyken 2005 ve 2018 programlarında benimsenen yapılandırmacı anlayış ile “kazanım” şeklinde ifade edilmektedir. 1968 ve 1998 programlarında sosyal bilgiler dersi 4. ve 5. sınıflarda okutulduğu için bu sınıfların özel amaçları incelenmiştir. Aşağıdaki ilgili tablolarda (Tablo 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) vatandaşlık konuları ile ilgili özel amaç/kazanımlara yer verilmektedir:

Tablo 3. 1968 ve 1998 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili 4. Sınıf Özel Amaç Boyutu

Amaçlar	1998
“İlimizin Yönetimi”	“1. Bölüm: Aile, okul, toplum hayatı”
“İlin başında Devletin ve Hükümetin temsilcisi olarak valinin görev ve yetkileri”	“Aile hayatı”
“Vatandaşların il yönetimine katılması”	“Ailede belli başlı kurallara uyma”
“İlin sınırları içinde toplum kalkınması ve halkın mutlu yaşaması için kurulan örgütler.”	“Okul hayatı”
“İlçe yönetimi ve ilçenin örgütlenmesi”	“Okul hayatını düzenleyen kurallar”
“Şehir halkının kendi ihtiyaçları bakımından meydana getirdiği resmi kuruluş olarak belediye hakkında genel bilgi.”	“Okul hayatında bize düşen görevler”
“Köyde muhtarın, ihtiyar heyetinin görev ve yetkileri”	Toplum hayatı
“Köyün muhtar ve ihtiyar heyetinin çalışmalarına yardımcı olmasının sağladığı faydalar.”	“Toplum hayatını düzenleyen kurallar”
“Köyde dirlik, düzenlik, güvenlik ve köyün gelişmesi için halkın muhtarla ve ihtiyar heyetiyle iş birliği.”	“Toplum hayatında bize düşen görevler”
“Yurdumuzda yönetim”	“2. Bölüm: İlimizin Yönetimi”
“Cumhuriyet idaresinin anlamı ve önemi”	Merkezi yönetim
“Cumhuriyete nasıl kavuştuk?”	“İl yönetimi”
“Yurdumuzda sosyal işler ve hükümet teşkilatına yardımcı kurumlar”	“İlçe yönetimi”
“Yurttaşın kurumların çalışmalarına katılması, amaçlarına saygı göstermesi.”	“Bucak yönetimi”
“Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi benzeri kurumlarla, mahalli sosyal yardım kurumlarının çalışmaları ve amaçları.”	“Yerinde Yönetim”
“Yurttaşın bu kurumların çalışmalarına katılması, amaçlarına saygı göstermesi”	“Belediye”
	“Köy”
	“Mahalle”
	“3.Bölüm: Yurdumuzda Sosyal Yardım Kurumları”
	“Kızılay, Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumu”
	“Yeşilay-Türk hava kurumu, MEB Vakfı”
	“Mahalli Sosyal Yardım Kurumları çalışmaları”
	“Vatandaşların sosyal yardım kurumları çalışmalarına katılması, amaçlarına saygı göstermesi”
	“4. Bölüm: Vatan ve millet”
	“Vatan”
	“Vatan nedir?”
	“Vatan sevgisi”
	“Millet”
	“Millet nedir?”
	“Milleti oluşturan unsurlar”
	“Türk milletinin özellikleri”
	“Türk’ün öz vasıfları ve Atatürk”

(MEB,1968, 1998)

1968 programının 4. sınıfında 5 ünitesinde, ana ve alt amaçlar olmak üzere toplam 96 özel amaç yer almaktadır. 1998 programının 4. sınıfında yer alan 5 ünitesinde 16 bölümden bulunmaktadır. Bu kısımda ana ve alt amaçlar

olmak üzere toplam 96 özel amaç yer almaktadır. Bu amaçlar içerisinde vatandaşlıkla doğrudan ilişkili olanlar Tablo 3 incelendiğinde, 1968 Programında vatandaşlık konularına ilişkin yer alan amaçlar yakından uzağa yaklaşımla konuların aktarıldığı, milli bir yurttaşlığın kazandırılmak istendiği yönetim birimlerine yer verildiği görülmektedir. 1998 programında ise vatandaşlık ile ilgili 4 bölümün ilişkili olduğu, milli vatandaşlığın benimsendiği, belirli kavramların tanımının istendiği, yönetim birimlerinin öğretilmesine ilişkin amaçlar yer verilmiştir.

Tablo 4. 1968 ve 1998 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili 5. Sınıf Özel Amaç Boyutu

Amaçlar	
1968	1998
“Devrimlerimiz”	“Türk İnkılabı ve Önemi”
“Türkiye’de çok partili hayata geçiş ve demokrasi”	“Çağdaşlaşma ve uygarlık”
“Cumhurbaşkanının seçimi ve görevleri”	“Siyasal alanda inkılap”
“Hükümetin kuruluşu”	“Hukuk alanında inkılap”
“Hükümetin görevleri ve Bakanlıklar arasındaki iş bölümü”	“Eğitim ve kültür alanında inkılap”
“27 Mayıs ve yeni Anayasamız, Yeni Anayasamızın rejimimize getirdiği yeni kuruluşlar”	“Milli Eğitim”
“Seçim ve Büyük Millet Meclisinin kuruluşu”	“Milli Kültür”
“Yurttaşların devlete karşı ödevleri”	“Milli Ahlak”
	“Toplumsal alanda inkılap”
	“Ekonomi alanında inkılap”
	“Türk inkılabının önemi, bize kazandırdıkları ve bu konudaki sorumluluklarımız”
	“Demokratik Hayat”
	“Türkiye’de çok partili hayata geçiş”
	“Demokrasi ve önemi”
	“Okulda demokratik yönetim ve önemi”
	“Kamuoyu ve basın önemi”
	“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”
	“Anayasamız ve önemi”
	“Anayasamızın dayandığı temel görüş ve ilkeler”
	“Anayasamızın bazı maddeleri”
	“Anayasada yer alan kurum kuruluşlar”
	“Yasama”
	“*TBMM”
	“*TBMM’nin görev ve yetkileri”
	“Yürütme”
	“*Cumhurbaşkanı”
	“Yargı”
	“Devlet ve vatandaş”
	“Devletin temel amaç ve görevleri”
	“Devlet nedir?”
	“Devleti meydana getiren unsurlar”
	“Devletin temel amaçları”
	“Devletin vatandaşa karşı görevleri”
	“Vatandaşın temel hak ve görevleri”
	“Vatandaş nedir?”
	“Vatandaşın temel hakları nelerdir?”
	“Vatandaşın devlete karşı görevleri nelerdir?”
	“Çocuk mahkemeleri”

1968 programının 5. sınıfında yer alan 4 ünitesinde, ana ve alt amaçlar olmak üzere toplam 62 amaç yer almaktadır. Bu amaçların 8'i vatandaşlıkla doğrudan ilişkilidir. 1998 programının 5. sınıfında yer alan 6 ünitesinde 21 bölüm bulunmaktadır. Bu kısımda ana ve alt amaçlar olmak üzere toplam 163 amaç yer almaktadır. Bu amaçların 22'si vatandaşlıkla doğrudan ilişkilidir. Tablo 4 incelendiğinde, 1968 programında vatandaşlık konularına ilişkin yer alan amaçlar hukuk konuları başta olmak üzere gerçekleşen devrimlerin öğretilmesi, kanunlara uymak, vergi vermek gibi devlete karşı olan görevlerimizin bilinmesi, yeni Anayasaya yer verildiği görülmektedir.

Tablo 5. 2005 ve 2018 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili 4. Sınıf Kazanım Boyutu

Kazanımlar	2005	2018
“Resmî kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.”	✓	✓
“Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.”	✓	✓
“Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.”	✓	✓
“Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder/araştırarak örnekler verir.”	✓	✓
“Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele'nin önemini kavrar.”		✓
“Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk'ün rolünü fark eder.”	✓	
“Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.”	✓	✓
“Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici haklarını kullanır/davranışları sergiler.”	✓	✓
“İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar.”	✓	✓
“Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.”	✓	✓
“Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.”		✓
“Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir.”		✓
“Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır.”		✓
“Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.”		✓
“Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.”	✓	✓
“Farklı kültürlerle saygı gösterir.”		✓
“Yaşadığı yerin yerel yönetim birimlerini tanır.”	✓	
“Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde yerel yönetimlerin rolünü açıklar.”	✓	
“Kamuoyunun yerel yönetimlere etkisine örnekler verir.”	✓	
“Büyük Millet Meclisinin açılışı ile ulusal egemenliği ilişkilendirir.”	✓	
“Toplumlar arasında ortak kutlanan özel günlere örnekler verir.”	✓	

(MEB, 2005a, 2018)

2005 programında 4. sınıfta 8 ünite, toplam 46 kazanım yer almaktadır. 2018 programında 4. sınıfta toplam ünite başlıklarına yer verilmemiştir. Programda kazanımlarla öğrenme alanları ilişkilendirilerek toplam 33 kazanımın yer aldığı görülmektedir. Tablo 5'e bakıldığında, 2005 programında 15 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, birlik ve beraberliği benimseyen, millî kültürünü yansıtan, bilinçli vatandaşlar olarak yetişmesi gibi kazanımlara yer verildiği görülmektedir. 2018 programında toplam 15 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, saygılı, sorumlu, özgür ve bilinçli, millî

kültürünü yansıtan, çocuk haklarının farkında vatandaşların yetiştirilmesi gibi kazanımlara yer verilmektedir. Her iki programda vatandaşlıkla ilgili toplam 9 kazanımın benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 6. 2005 ve 2018 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili 5. Sınıf Kazanım Boyutu

Kazanımlar	2005	2018
“Bulunduğu çeşitli grup ve kurumlar içindeki yerini belirler.”	✓	
“İçinde bulunduğu gruplar ile gruplara ait rolleri ilişkilendirir.”	✓	
“Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir/ Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.”	✓	✓
“Çocuk olarak haklarını fark eder./Çocuk haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlallerine örnekler verir.”	✓	✓
“Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki önemini açıklar.”	✓	✓
“Kamıt kullanarak Atatürk inkılablarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır.	✓	
“Üretime katkıda bulunma konusunda görüş oluşturur.”	✓	
“Toplumun temel ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir./ Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.”	✓	✓
“Kurumların insan yaşamındaki yeri konusunda görüş oluşturur.”	✓	
“Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır.”	✓	
“Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir.”	✓	
“Bireylerin rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarını resmî kurum ve kuruluşlarla karşılaştırır.”	✓	
“Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder.”	✓	
“Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar.”	✓	
“Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.”	✓	
“Çevresindeki toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.”	✓	✓
“Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.”		✓
“Somut kalımlarından yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.”		✓
“Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.”		✓
“Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.”		✓
“Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.”		✓
“Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.”		✓
“Sanal ortamı kullanırken güvenlik kurallarına uyar.”		✓
“Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.”		✓
“Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.”	✓	✓
“Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.”		✓
“Bayrak ve İstiklâl Marşı gibi millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir.”	✓	✓
“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.”		✓
“Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.”		✓

(MEB,2005a, 2018)

2005 programı 5.sınıfta 8 ünite, toplam 46 kazanım yer almaktadır. 2018 programı 5.sınıfta toplam ünite başlıklarına yer verilmemiş kazanımlarla öğrenme alanları ilişkilendirilerek toplam 33 kazanım yer aldığı görülmektedir. Tablo 6 incelendiğinde, 2005 programında toplam 18 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, sivil toplum kuruluşların, grup ve kurumların toplum için önemi, hak ve sorumluluklarının toplum içindeki yeri, inkıpların yaşama yansması gibi kazanımlara yer verildiği görülmektedir. 2018 programında toplam 18 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, kazanımlarda kurumların toplum için önemini bilen, yönetim birimlerini açıklayan, temel haklarını kullanan, çocuk haklarının bilincinde olan ve bu haklardan yararlanan, bilinçli ve bağımsızlığa değer veren vatandaşlar yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Her iki programda yer vatandaşlıkla ilgili 8 ortak kazanım olduğu görülmektedir.

2005 programı 6. sınıfta 7 ünite, toplam 43 kazanım yer almaktadır. 2018 programı 6. sınıfta toplam ünite başlıklarına yer verilmemiş kazanımlarla öğrenme alanları ilişkilendirilerek toplam 34 kazanım yer aldığı görülmektedir. Tablo 7'ye bakıldığında, 2005 programında toplam 11 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, haklara saygılı, insan haklarının gelişimini bilen, sosyal bilgiler dersinin etkin vatandaş olma katkısını fark eden, milli dış politikasını farklı açılardan ve Atatürk'ün anlayışı açısından ilişkilendiren, kadının konumunu ve haklarını bilen, haklarını savunan, demokratik yönetimin gelişimini tartışan kazanımlara yer verildiği görülmektedir. 2018 programında toplam 17 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, haklara saygılı, milli dış politikasını ve rolünü farklı açılardan ilişkilendiren, kadına verilen değeri bilen, anayasanın haklar ve sorumluluklarımız güven altına aldığını açıklayan, demokrasinin önemini açıklayan, yasama, yürütme ve yargı ilişkisini açıklayan, toplumsal uyum ve birlikteliği destekleyen vatandaşlar yetişmesini amaçlayan kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Kadın hakları ve kadının toplum içindeki yerine dair kazanıma 2018 programında da yer verildiği görülmektedir. Her iki programda yer vatandaşlıkla ilgili 8 ortak kazanımın olduğu görülmektedir.

Tablo 7. 2005 ve 2018 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili 6. Sınıf Kazanım Boyutu

Kazanımlar	2005	2018
“Sosyal, kültürel ve tarihi bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.”		✓
“Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.”		✓
“Anadolu ve Mezopotamya’da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder.”	✓	
“Türklerin İslamiyet’i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.”	✓	
“Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.”		✓
“İpek Yolu’nun/Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.”	✓	✓
“Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.”	✓	✓
“Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.”	✓	✓
“Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.”	✓	✓
“Ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetlerde ve çevre sorunlarında dayanışma ve işbirliği içinde olmasının önemini fark eder.”	✓	
“Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir.”	✓	
“Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.”	✓	
“Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.”	✓	
“Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir.”	✓	✓
“Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.”		✓
“Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları değerlendirir.”		✓
“Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.”		✓
“Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.”		✓
“Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.”		✓
“Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.”	✓	
“Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.”		✓
“Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini/ Atatürk’ün milli dış politika anlayışı açısından değerlendirir/analiz eder.”	✓	✓
“Sosyal bilgilerin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak gelişimine katkısını fark eder.”	✓	
“Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirerek, bunların ülke ekonomisindeki yerini ve önemini değerlendirir.”	✓	✓
“Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.”	✓	
“Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.”	✓	✓

(MEB, 2005b, 2018)

Tablo 8. 2005 ve 2018 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili 7. Sınıf Kazanım Boyutu

Kazanımlar	2005	2018
“Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder.”	✓	
“Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.”	✓	
“Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.”	✓	
“Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.”	✓	
“İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder.”	✓	
“Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.”		✓
“Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.”		✓
“Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.”		✓
“İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.”		✓
“Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.”	✓	
“Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.”	✓	✓
“Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması hâlinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.”		✓
“Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.”		✓
“Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.”		✓
“Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.”		✓
“Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.”		✓
“Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin nitelikleri ile ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir.”	✓	✓
“Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.”	✓	
“Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır.”	✓	
“İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder.”	✓	
“Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder.”	✓	
“Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.”	✓	
“Demokrasiyi ve demokrasinin gelişim evrelerini açıklar.”		✓
“Atatürk’ün Türk demokrasininin gelişimine katkılarını açıklar.”		✓
“Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.”		✓
“Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.”		✓

(MEB, 2005b, 2018)

2005 programı 7. sınıfta 7 ünite, toplam 39 kazanım yer almaktadır. 2018 programı 7. sınıfta toplam ünite başlıklarına yer verilmemiş, kazanımlarla öğrenme alanları ilişkilendirilerek toplam 31 kazanım yer aldığı görülmektedir. Tablo 8 incelendiğinde, 2005 programında toplam 11 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, sorumluluklarının farkına varan, hak ve özgürlüklerini bilen ve ilişki kuran, anayasa maddelerinden uygulamalara toplum hayatından örnek veren, yasama, yürütme ve yargı ilişkisini analiz eden, karar alma süreçlerini nelerin etkilediğini tartışan, evrensel sorunların çözümünde kendi sorumluluklarını fark eden vatandaşlar yetişmesini amaçlayan kazanımlara yer verildiği görülmektedir. 2018 programında toplam 15 kazanımın vatandaşlık eğitimi ile ilişkili olduğu, demokratik tutumu benimseyen, demokrasinin gelişimini açıklayan, sorumluluklarını yerine getiren, toplumlarda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrine önem veren vatandaşlar yetişmesini amaçlayan kazanımlara yer verildiği görülmektedir. Her iki programda vatandaşlıkla ilgili 2 ortak kazanımın olduğu görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Açıklamalar/Vizyon/Eğitim Yaklaşımı, Beceriler ve Değerler Kısımında Vatandaşlık Eğitiminin Yeri

Çağın gereklerine göre değişen programlar ülkelerin eğitimden ne beklediklerini de etkilemektedir. 1968 programından itibaren ilköğretimde (4. ve 5. sınıf) “Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi” adı altında yer alan konular birleştirilmiş; 2005 ve 2018 tarihli programlarda ilköğretim kademelerinde (4. 5. 6. ve 7. sınıf) “Sosyal Bilgiler” adı altında okutulmuştur. İncelenen programlarının vatandaşlık konuları ile ilgili açıklamalar/vizyon/eğitim yaklaşımına ilişkin analizi Tablo 9’da yer verilmektedir.

Tablo 9’da görüleceği üzere “Açıklamalar” kısmında 1968 programında daha çok yerel vatandaş yetiştirilmesi amaçlanarak ulusal kimlik benimsendiği ifade edilmektedir. 1998 programının 1968’in devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. 2005 programı “Vizyon” başlığı altında eğitim yaklaşımları yer almakta ve yerel vatandaşlıktan uzaklaşıldığı görülmektedir. 2018 programında ise, “Eğitim Perspektifi” başlığı altında yer verilmekte ve programda millî, manevî değerleri ile evrensel değerleri benimseme anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. 2005 programından itibaren 21. yüzyılın vatandaşının yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 9. 1968, 1998, 2005 ve 2018 Programlarının Vatandaşlık ile İlgili Açıklamalar/Vizyon/Eğitim Yaklaşımı

1968 (Açıklamalar)	1998 (Açıklamalar)	2005 (Vizyon)	2018 (Eğitim Perspektifi)
“İyi yurttaş profili ve mükemmel bir insan yetiştirme,”	“İyi yurttaş profili ve mükemmel bir insan yetiştirme,”	“Atatürk ilkeleri ve ilkelerini benimseyen,”	“Değerler ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirme,”
“Yurdu ve dünyayı tanıyan etkili bir yurttaş,”	“Atatürk ve Türk büyüklerinin evrensel yönlerini tanıyan ve seven,”	“Türk tarihini ve kültürünü kavrayan,”	“Değerler, toplumun millî ve manevî kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlara aktaracak öz miras,”
“Günün şartlarını göz önünde bulunduran,”	“Kanun ve kurallara uyan,”	“Temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı,”	“Yetkinlikler ise bu mirasın hayata ve insanlık ailesine katılmasını ve katkı vermesini sağlayan eylemsel bütünlükler,”
“Ulusal vatandaşlık anlayışında bireyler yetiştirmek,”	“Ulusal vatandaşlık anlayışında bireyler yetiştirmek,”	“Yaşadığı çevreye duyarlı,”	“Güncellik içinde öğrenme öğretme süreçleriyle kazandırılmaya çalışılan bilgi, beceri ve davranışlar ise değerlerin ve yetkinliklerin günün şartları içinde görünürlük kazanma araç ve platformudur.”
“Demokratik, laik, sosyal değerlerle sahip ve insan haklarına saygılı,”	“Demokratik, laik, sosyal değerlerle sahip ve insan haklarına saygılı,”	“Bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen,”	--
“Kültürel mirası aktararak iyi yurttaşlık olma,”		“Sosyal katılım becerileri gelişmiş,”	--
--	--	“Sosyal yaşamda etkin, üretken,”	--
--	--	“Haklarını ve sorumluluklarını bilen,”	--
--	--	“21. yüzyılın çağdaş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmek.”	--

(MEB, 1968, 1998, 2005, 2018)

2018 programında “Eğitim Perspektifi” başlığı altında değerlere ve yetkinliklere yer verilmiştir. Gelenekler çerçevesinde bugün ve yarınlara uzandığı ifade edilen 10 adet “kök değer” yer almaktadır. Bu değerlerin, öğrenme öğretme sürecinde hem ilişkili olduğu alt değerlerle hem de diğer kök değerlerle birlikte ele alınacağı ifade edilmiştir. Kök değerlerden, adalet, dürüstlük, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri 2018 SBDÖP’nin değerler kısmında yer alırken, dostluk, öz denetim ve sabır değeri

ise sadece kök değerler içerisinde yer almaktadır. Programda yer alan yetkinliklerin ise, eğitim sistemi içinde yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Sekiz yetkinlik içerisinde bulunan “Sosyal ve Vatandaşlıkla ilgili Yetkinlikler”; kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermektedir. Bu yetkinlik olduğu için doğrudan vatandaşlık eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir.

1968 ve 1998 programlarında doğrudan kazandırılması gereken becerilere yer verilmemiştir. 1968 ve 1998 programlarında “Açıklamalar” kısmında yer alan “*Ünitelerin işlenmesinde çocukların yalnız hafızalarına başvurulmaması, onları iyi görmeye, gördükleri üzerinde iyi düşünmeye ve değerlendirmeye alıştırmalı, onlarda çevrelerine ve çevrelerindeki olaylara karşı merak ve ilgi uyandırılmalıdır.*” (MEB, 1968, s.67; MEB, 1998, s.333) ifadesinin beceri ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. 2005 programında beceriler “Program Yapısı” başlığı altında toplam 15 beceri yer almaktadır. Bu becerilerin doğrudan etkin vatandaş yetiştirilmesinde önemli olduğu belirtilebilir. 2018 programında “Öğretim Programında Temel Beceriler” başlığı altında toplam 27 beceri yer almaktadır. İlk defa 2018 programında yer verilen finansal okuryazarlık, politik okuryazarlık ve medya okuryazarlığı becerileridir. Bu becerilerin etkili vatandaş yetiştirme amacı olan sosyal bilgilerin 2005 programındaki bu anlamdaki sınırlılığını ve eksikliğini giderebileceği düşünülmektedir (Tay, 2017).

1968 ve 1998 SBDÖP kazandırılması gereken herhangi bir değere yer verilmemiştir. 2005 programında değer “Program yapısı” başlığı altında toplam 20 değer bulunmaktadır. 2018 programında ise “Öğretim Programında Değerler Eğitimi” başlığı altında verilen toplam 18 değer yer almaktadır. 2005 Programında yer alan “Hoşgörü”, “Misafirperverlik”, “Sağlıklı olmaya önem verme” ve “Temizlik” değeri 2018 Programında yer almamıştır. Bu değerlerin yerine “Eşitlik” ve “Tasarruf” değeri 2018 Programına eklenmiştir. 2005 ve 2018 SBDÖP’de yer alan değerlerin vatandaşlık ile ilişkili görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Öğrenme-Öğretme Sürecinde Vatandaşlık Eğitiminin Yeri

1968 ve 1998 programlarında vatandaşlık ile ilgili konular işlenirken verilen bilgileri uygulayabilme, tutuma ilişkin gelişme, güçlenme, yönetime katılma imkânı sağlanması söz konusudur. 2005 ve 2018 programlarında yer alan konular disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmaktadır. 2005 programı yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanmış bir program olması gereği vatandaşlık

eğitimine ilişkin konuların da öğrenme-öğretme sürecinde bu yaklaşım temel alınarak verilmesi istenmektedir. Ayrıca “*oluşturmacı sınıfın, gerçek anlamda demokrasinin yaşandığı bir yer*” olduğu ifade edilmiştir (MEB, 2005, s.3). Nitekim böyle bir ortamda öğrenciler demokratik beceri ve değerler odağında haklarını bilen, bilimsel düşünmeye açık, iş birliği içinde hareket edebilen ve sorumluluk sahibi Türk vatandaşları olarak yetişebilir. Bu süreçte öğretmen, millî, ahlaki, insanî, manevî, kültürel değerler açısından birey yetiştiren; Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede öğrencilere rehber olmalıdır. 2018 öğretim programında yer alan vatandaşlık eğitiminin uygulanmasına yönelik öğrenme-öğretme sürecinde, programda teknolojinin gelişimi çerçevesinde vatandaşlık hak ve sorumluluklarına yönelik yeni durumlara ve bazı sorunlara değinilmektedir (MEB, 2018, s.10). Vatandaşlık hak ve sorumluluklarına ilişkin yeni durumlar; dijital vatandaşlık, e-Devlet, sanal ticaret, sosyal medya vb. olarak ifade edilebilir. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarıyla öngörülen sorunlar ise; dijital bölünmüşlük, kimlik hırsızlığı, kişisel bilginin gizliliği, siber dolandırıcılık, siber zorbalık vb. olarak yer verilmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de uygulanan 1968, 1998, 2005 ve 2018 SBDÖP’de vatandaşlık konuları çerçevesinde incelenen bu çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar alan yazınla tartışılarak öneriler sunulmuştur.

1998 ve 1968 programlarının genel amaçlarında vatandaşlığa dayalı olarak hazırlanması dersin özel amaç/kazanımlarında da vatandaşlık konularına yer verilmesini sağlamaktadır. 1968 ve 1998 programlarında yer verilen dersin amaçlarıyla ilgili olarak toplamda 28 maddeye yer verilmiş olup, 17 amacın doğrudan diğerleri vatandaşlık konusu ile ilişkili olduğu görülmektedir. Her iki programda da ulusuna bağlı, milliyetçi, kanunlara uyan vatandaş, yardımlaşma, vatansever, topluluk hâlinde yaşayabilme, insan haklarına saygılı olma gibi niteliklerin vatandaşlara kazandırılması hedeflenmektedir. Çalışmamızla benzer şekilde Akdağ ve Kaymakçı (2011) da 1968 programında insan haklarına dayalı, milli, demokratik ve sosyal bir ülke olduğuna inanan vatandaşlar yetiştirilmesi amaçlandığını ifade etmişlerdir. 2005 programında 17 genel amaç; 2018 programında ise, 18 özel amaca yer verilmiştir. Akpınar ve Kaymakçı (2012) 1968’den günümüze kadar öğretim programlarının genel amaçlarında küresel vatandaşlık yaklaşımının benimsendiğini ifade etmiştir. Ayrıca 1968, 1998 ve 2005 programlarının genel amaçları içerik bağlamında

incelendiğinde, programlarda vatandaşlığın en çok vurgulanan tema olduğu tespit edilmiştir. Aynı durum 2018 programında da devam etmektedir. Gömlüksüz ve Kılınç (2012) da programların amaçları arasında “değişime açık küresel vatandaş yetiştirme” olduğunu değerlendirmiştir. Bu durum eğitim-öğretim sistemimizde sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık öğretim programı olma özelliğini devam ettirdiği şeklinde yorumlanmaktadır (Barth ve Demirtaş, 1997).

Çağın şartlarına göre değişen programlar ülkelerin benimsedikleri eğitim yaklaşımlarını da değiştirmektedir. İncelenen programların vatandaşlıkla ilgili eğitim yaklaşımlarına ilişkin 1968 ve 1998 programındaki günün şartlarına göre, iyi yurttaş profili ve mükemmel bir insan yetiştirme düşüncesinden uzaklaşılarak 2005 programı ile 21. yüzyılın vatandaş profilini yetiştirme düşüncesi yer almıştır. Bu bağlamda araştırmamıza banzer şekilde Gültekin vd. (2013) 2005 programının çağdaş gelişmeler ışığında öğrencilerin bilgiyi üreten ve kullanan bireyler olarak yetişmeleri, beceri ve değerleri yaşantıları yoluyla geliştirmeleri amaçladığını ifade etmiştir. 1968’den 2018’e kadar benimsenen öğretim programlarında, kişi hak ve özgürlüklerine saygılı, millî, diğer evrensel değerleri içselleştirmiş etkin vatandaşlar yetiştirme yaklaşımındadır. Sarıgöl (2022) de SBDÖP’nin 21. yüzyıl becerilerine sahip etkin vatandaş yetiştirmeyi hedeflemekte olduğunu değerlendirmiştir. Öğretim programlarındaki değişiklikler değerlendirildiğinde ulusal, kültürel ve evrensel değerlere ek olarak çağdaş ve demokratik değerlere yer verildiği görülmüştür (Koçoğlu, 2015). Sever (2016) de uluslararası koşullar doğrultusunda bilgi açısından donanımlı, etkin kararlar alıp problem çözebilen, sosyal ve beşerî bilimlerle ilişkin bilgileri harmanlayarak sunan öğretim programına dikkat çekmiştir.

1968 ve 1998 programlarında vatandaşlık ile ilgili konuların işlenmesinde verilen bilgileri uygulayabilme, duyguca gelişme, güçlenme imkânı sağlanmaktadır. 2005 ve 2018 programlarındaki konular disiplinler arası yaklaşıma uygun olarak işlenmektedir. Öztürk ve Kafadar (2020) yaptığı çalışmasında programın disiplinler arası bir yaklaşımla hazırlandığını değerlendirmiştir. 2005 programında yer alan vatandaşlık konuları öğrenme öğretme sürecinde oluşturmacı sınıf, gerçek anlamda demokrasinin yaşandığı bir yer olarak belirtilmektedir. 2018 programında vatandaşlık eğitiminin uygulanmasına yönelik öğrenme-öğretme sürecinde, vatandaşlık hak ve sorumluluklarıyla ilgili yeni durumlar ve birtakım sorunlara değinilmektedir. Öğrencilerin dijital va-

tandaşlık, hukuk okuryazarlığı ve politik okuryazarlık çerçevesinde yeterliliklerini geliştirmek için ders içi ve ders dışı etkinliklerin gerektiği vurgulanmaktadır. 2018 programında diğer programlardan farklı olarak “etkin vatandaşlık” öğrenme alanı yer almaktadır. Bu durum sosyal bilgilerin etkin vatandaşlar yetiştirmek temel amacında olduğunu göstermektedir (Öztürk ve Kafadar, 2020). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının temel amacı, topluma uyumlu, toplum kurallarını, hak ve özgürlüklerini, yükümlülüklerini benimseyen özellikle vatandaşlar yetiştirmektir (Akpınar ve Kaymakçı, 2012). Yapılan çalışmanın sonucu da bu ifadeyi desteklemektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda; benzer bir çalışma vatandaşlık konusu kapsamında farklı öğretim programlarına yönelik şekilde yapılabilir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık konularının değerlendirilmesi yapılabilir.

Kaynakça

- Akdağ, H. (2009). İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1-14.
- Akdağ, H. ve Kaymakçı, S. (2011). A chronological approach to development of social studies education in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 6(15), 854-863.
- Akdağ, H. ve Taşkaya, S. M. (2015). Vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin sosyal bilgiler öğretimindeki yeri. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri içinde (257-275)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akpınar, M. ve Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 605-626.
- Ambarlı, A. (2010). *Türkiye’de cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programları (Değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aslan, M. (2008). *Vatandaşlık bilgisi üzerine Türkiye’de yapılan hukuki düzenlemeler ve 2005-2006 sosyal bilgiler müfredatına etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykaç, N. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 46-73.
- Barth, J. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Yayınları.
- Bilgili, A. S. (2016). Geçmişten günümüze sosyal bilimler ve sosyal bilgiler. A. S. Bilgili (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri içinde (2-33)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Civek, B. H. (2008). *Yeni sosyal bilgiler 4. ve 5. sınıf ders programlarında vatandaşlık eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Çolak, K. (2015). *Sosyal bilgiler ile vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinde küresel vatandaşlık eğitimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.
- Doğanay, A., Çuhadar, A. ve Sarı, M. (2007). Öğretmen adaylarının siyasal katılım-cılık düzeylerine çeşitli etmenlerin etkisinin demokratik vatandaşlık eğitimi bağlamında incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 50(50), 213-246.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Doğru, M. S. (2021). Conceptual difficulties encountered by science teacher candidates in static electricity. *European Journal of Science and Technology*, 31, 957-967.
- Dogru, M. S. (2022). Conceptual knowledge, experiences, and sources of information secondary school students have about owls. *Science Education International*, 33(1), 50-55.
- Durmuş, M. Ş. ve Hayır-Kanat, M. (2020). Sosyal bilgiler 2018 öğretim programı'nda vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(8), 3555-3571.
- Elkatmış, M. (2013). 1998 Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programı ile 2010 vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programlarının karşılaştırılması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 59-74.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güven, S. (2011). Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitiminde modeller. R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-II* içinde (37-58). Ankara: Pegem Akademi.
- Gökdemir, A. (2013). *1924'den günümüze ilköğretim sosyal bilgiler programlarındaki hukuk konularının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gömlüksiz, M. ve Kılınç, H. (2012). Küreselleşmenin eğitim programları üzerindeki etkisine ilişkin akademisyen görüşleri: Nitel bir çalışma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17).
- Gültekin, M., Bayır, Ö. G. ve Göz, N. L. (2013). 2004 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yeni anlayışlar: 1998 Öğretim Programından farklılıkları açısından bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 24-49.
- Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(25), 25-30.
- Kara, C., Topkaya, Y. ve Şimşek, U. (2012). Aktif vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler programındaki yeri. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 4(3), 147-159.
- Kaymakçı, S. (2009). Yeni sosyal bilgiler programı neler getirdi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(5), 1530-1545.

- Keskin, Y. (2012). Türkiye’de 1970’li yıllardan günümüze kadar yayınlanmış ilkokul, ortaokul ve ilköğretim okulu programlarında yer alan tarih dersi konularının dönemlere göre incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(2), 442-461.
- Kerr, D. (1999). Citizenship education in the curriculum: An international review. *School Field*, 10(3/4), 5-32.
- Kesten, A. ve Özdemir, N. (2010). Sosyal bilgiler öğretim programının ölçme-değerlendirme boyutunun öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi: Samsun ili örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 223-236.
- Koçoğlu, E. (2015). *Sosyal bilgiler eğitiminde temel disiplinler ve çalışma alanları*. Ramazan Sever (Ed.), Sosyal bilgiler öğretimi içinde (49-76). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kurtdaş, E. M. ve Ulukaya-Öteleş, U. (2021). Ulusal ve küresel kimlik bağlamında sosyal bilgiler eğitimi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1115-1168.
- MEB. (1968). *İlköğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (1998). *İlköğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2005a). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4-5. sınıflar öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2005b). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. Baskı). CA: SAGE Publications.
- Oğuz-Haçat, S., Önlen, M., Tatan, M. ve Demir, F. B. (2018). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (1998, 2010, 2015, 2018). *Researcher: Social Science Studies*, 6(1), 407-422.
- Özalp, M. T. ve Akpınar, M. (2021). Öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değer eğitimi hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 544-565.
- Özalp, M. T. ve Kaymakçı, S. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal değerler. B. Ü. İbret ve S. Kaymakçı (Ed.), *Sosyal Bilgiler ve Toplum* içinde (143-165). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. ve Kafadar, T. (2020). Evaluation of the 2018 social studies curriculum. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126.
- Patrick, J. J. (1999). *The concept of citizenship in education for democracy*. (Rapor No: EDO-SO-1999-6). Bloomington: Clearinghouse for Social Studies.
- Patrick, J. J. (2003). Essential elements of education for democracy: What are they and why should they be at the core of the curriculum in schools? <http://www.civiced.org/pdfs/EEOEforDemocracy.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Rapoport, A. (2009). A forgotten concept: Global citizenship education and state social studies standards. *The Journal of Social Studies Research*, 33(1), 91-112.
- Sarıcan, E. (2006). *1998 ile 2004 Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının vatandaşlık değerleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Sarıgöl, B. (2022). 2018 sosyal bilgiler öğretim programının dijital okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliğinin incelenmesi. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 3(1), 8-17.
- Sever, R. (2016). Alternatif yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler öğretimi ile ilgili temel kavramlar. R. Sever, M. Aydın ve E. Koçoğlu (Ed.), *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler eğitimi* içinde (1-13). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şahin, M. (2009). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye’de hayat bilgisi dersi programlarının gelişimi. *Journal of International Social Research*, 2(8), 402-410.
- Şiraz, F. ve Bay, E. (2020). Vatandaşlık eğitimi bağlamında 1998, 2005 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programları genel hedeflerinin analizi. *Anatolian Turkish Education Journal*, 2(1), 1-18.
- Tahiroğlu, M. ve Özalp, M. T. (2021). İlkokulda hayat bilgisi öğretimi. H. Akyol ve A. Avşar-Tuncay (Ed.), *İlkokulda Eğitim ve Öğretim* içinde (187-212). Ankara: Pegem Akademi.
- Tay, B. (2010). 1998 ve 2005 İlköğretim sosyal bilgiler programlarında nedensellik. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 173-198.
- Turan, S. ve Karasu-Avcı, E. (2018). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı'nın dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 28-38.
- Ünal, F. ve Ünal, M. (2010). Türkiye’de ortaöğretim programlarının gelişimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 110-125.
- Yalçın, A. (2016). *Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programlarının sosyal bilgiler öğretim yaklaşımlarına göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.